

DOUĂ SUTE DE ANI DE ÎNVĂȚĂMÂNT TEOLOGIC LA ARAD

Prof. univ. dr. Anton Ilinca

200 YEARS OF THEOLOGICAL EDUCATION IN ARAD

Abstract: In the Arad area, after the establishment of the Orthodox Preparatory High School (1812), the first senior being the priest Dimitrie Țichindeal, in 1822 the Clerical School was established, for two years, with teachers Gherasim Raț and Gavril Guliani. The school had a seminary rank, receiving graduates from trivial school or high school. At the same time, he was established at the Orthodox Clerical Schools in Timișoara and Vârșeț, where he taught the future Metropolitan of Transylvania, Andrei Șaguna. Only in 1785, the priesthood can acquire higher education, at the Faculty of Orthodox Theology from the University of Chernivtsi (now in Ukraine) and the Faculty of Orthodox Theology from Vârșeț.

Keywords: preparatory, school, seminary, education, university

Dacă au existat într-o comunitate credincioși, ei s-au străduit să aibă un locaș de rugăciune, o biserică. Preotul devenea centrul vieții bisericești și chiar al localității. Parohia și Școala au reprezentat nucleele de păstrare a identității credinței ortodoxe, precum și instanțe ale coerenței morale. Nu știm cum s-a organizat, în Transilvania, modalitatea de pregătire, numire și gestionare a funcției preoțești, înainte de reglementarea Împărătesei Maria Terezia, din 1743, privind numărul de 90 de familii de credincioși care aveau dreptul la un preot. Selecția și pregătirea acestora pentru a fi titular de Parohie se realiza prin *cursuri de preoțime* de scurtă durată în care se învăța probleme specifice de organizarea și desfășurarea slujbelor, precum și alte atribuții ce derivă din tipicul bisericesc și cântări biblice (scris, citit, catehism și rânduiala slujbelor). Statul îi scutește de serviciul militar, oferă stipendii, precum și obligații pentru credincioși de a oferi fiecare anumite dani anuale. Mai apoi, după 1790, aceste cursuri de preoție (Timișoara, 1790, prin grija lui Mihai Roșu) au fost dublate de Seminarii clericale, organizate după modelul școlilor, cu admitere, profesori, programe didactice și program școlar coerent. În zona Arad, după înființarea

Înaltei școli preparandiale ortodoxe (1812), primul senior fiind preotul Dimitrie Țichindeal, în 1822 se înființează Școala Clericală, de doi ani, având profesori pe Gherasim Raț și Gavril Guliani. Școala avea rang seminarial, primind absolvenți de școală trivială ori de gimnaziu. În același timp, se înființează la Școli Clericale Ortodoxe la Timișoara și Vârșeț, unde a predat viitorul Mitropolit al Transilvaniei, Andrei Șaguna. Abia în 1785, preoțimea poate dobândi studii superioare, la Facultatea de Teologie Ortodoxă din Universitatea din Cernăuți (acum în Ucraina) și Facultatea de Teologie ortodoxă din Vârșeț.

La zece ani de la înființarea Preparandiei din Arad, întâia școală de pregătire sistematică a învățătorilor în limba română, în "întâia zi" a lunii noiembrie 1822, se înființează la Arad, SCHOLARUM CLERICALIUM ARADIENSIS VALACHICARUM, cunoscută ca Școala Clericală, Seminarium Clericesc, Institut Teologic, vizând pregătirea clerului pentru parohiile ortodoxe din această parte a împărăției habsburgice. Cursurile pentru cei 68 de elevi au început cu profesorii Gavril Gherasim RAȚ (1793, Roit – 1850, Arad; studii teologice la Viena și Episcop al Aradului) și Gavril GIULIANI (1791, Curtici – 1852, Buteni, "unul dintre cei mai distinși și învățați membri ai clerului român de pe acele vremuri" – T. Botiș), în vremea când Episcop de Arad și administrator diecezan a fost Iosif PUTNIC. Școala Clericală va funcționa în clădiri închiriate, fiind organizată de cei doi până în anul 1830, când elevii vor fi învățați de Grigorie CHIRILOVICI, Petru VARGA și Petru POPOVICI. A urmat Patrichie POPESCU, Iosif BELEȘ, Miron Moise ROMÂNUL, Andrei A. PAPP, Vasile MANGRA, apoi Ioan RUSSU, profesor prim pentru Institutul unit pedagogic – teologic. Până în anul 1876, Școala Clericală a întâmpinat multe dificultăți de funcționare, din lipsa unui spațiu permanent, a experienței organizatorice, precum și a sărăciei din parohiile ortodoxe din ținutul arădean, timișean, crișean etc.

În 1876, Institutul Clerical se unește cu Școala Preparandială într-un "Institut pedagogic-teologic diecezan" funcționând în edificiul de lângă Catedrala românească, în coordonarea lui Ioan RUSSU, având un corp didactic comun. Între profesori, menționăm pe dr. Roman CIOROGARIU, dr. Atanasie ȘANDOR, dr. Vincențiu BABEȘ, dr. Atanasie TUDUCESCU, dr. Iosif GOLDIȘ, Teodor CEONTEA, dr. Petru PIPOȘ, Sabin EVUȚIAN, dr. Lazăr PETROVICIU, Alexandru GAVRA, dr. Gheorghe CIUHANDU, dr. Avram SĂDEAN, dr. Teodor BOTIȘ. Unii profesori aveau doctoratul în teologie ori în discipline umaniste, iar calitatea studiilor și a pregătirii învățătorilor și preoților este un temei pentru ca la centenarul din 1912, respectiv 1922, dr. Teodor BOTIȘ, director, să alcătuiască Istoria Școlii Normale (Preparandiei) și a Institutului Teologic ortodox-român din Arad (Editura Consistoriului, 1922), cu aproape 750 de pagini, atent organizate și foarte riguros documentate. Acest volum este referențial pentru cunoașterea evoluției celor două "institute de educație",

pedagogică și teologică. Pentru ambele școli, începe o perioadă de dezvoltare și de creștere a prestigiului lor intelectual în mediul românesc. În 1927, Școala Normală Ortodoxă de Stat "Dimitrie Țichindeal" devine instituție autonomă, având remarcabili profesori și un exercițiu didactic temeinic. În același timp, Institutul Teologic devine Academia Teologică Ortodoxă din Arad, cu patru studii, fiind numit rector dr. Traian BOTIȘ. Academia Teologică a funcționat până în anul 1948, când este desființată, ultimul rector fiind dr. Ilarion V. FELEA. Abia în anul 1991, se reînvie tradiția formării preoților la Arad, prin înființarea Facultății de Teologie Ortodoxă "Ilarion V. Felea" în cadrul Universității "Aurel Vlaicu", funcționând în locația de pe strada Academiei Teologice, în clădirea construită special pentru pregătirea clerului pentru parohiile ortodoxe.

Am punctat câteva momente importante din evoluția ideii de pregătire la Arad a tinerimii pentru preoțime. Detaliile legate de evoluția și maturizarea instituțională se pot regăsi în volumul amintit mai sus, elaborat de dr. Teodor BOTIȘ; totodată istoria instituției clericale a fost recuperată prin cercetări din volumele elaborate de dr. Mircea PĂCURARIU, dr. Ioan TULCAN și dr. Lizica MIHUȚ, cu ocazia aniversării celor 175 ani de la înființarea învățământului teologic superior arădean (1997), precum și în anuarele, publicațiile instituției, Protocoale sinodale, dări de seamă etc. În plus, ne sunt de un real folos bibliografic scrierile lui Vasile POPEANGĂ și ale lui Doru BOGDAN (Laudă Dascălului – Învățător român, 2018), dedicate acestor instituții de cultură, educație și conștiință națională.

Efectuăm o sinteză despre absolvenții Școlii clericale din primul centenar, așa cum a fost prezentată lista acestora de către dr. Teodor BOTIȘ, care s-a documentat în arhivele Institutului, unde era director. Vom putea identifica aria de recrutare a absolvenților (clerici), precum și evoluția intelectuală a unora până la situația de a deveni parohi, episcopi ori profesori de institut teologic/ Preparandie.

Anul absolv.	Nr abs.	Absolvenți cu nume de reținut	Observații biografice
1824	42	27 din Timiș, 4 – Arad, 10 - Caraș	
1825	31	18 – Timiș, 3 – Arad, 4 - Bilhor	
1826	-	Fără absolvenți. Se trece la studii de trei ani	
1827	13	6 – Timiș, 2 – Arad, 4 - Caraș	
1828	15	Micloși Moise (Covășanț); 2 din Timiș, 3 – Arad, 7 - Caraș	
1829	7	3 din Timiș; 2 – Arad; 2 - Caraș	
1830	7	Monția Isai (Șicula)	
1831	12		
1832	13	Popescu Gheorghe (Muran), Varga Petru (Zărand)	Preotul G. Ghenadie Popescu a urmat studii juridice la Universitatea din Pesta, fiind profesor la Institutul teologic din Arad (1839 - 1852). Aținândrî la mînașirea Neamțului și profesor la Seminarul Teologic din București. Preotul P. Varga a fost paroh în Nădlac, iar apoi profesor la Institutul Teologic din Arad.
1833	22		
1834	30		
1835	29	Secula Isai (Șira)	
1836	23	Petrovici Vicențiu (Pădureni)	
1837	24	Popescu Porfirie (Băta)	Preotul Patrice Porfirie Popescu a urmat studii juridice și filosofice în Ungaria; a fost profesor al Institutului teologic ardean; a ajuns aținândrî al mînașirii Opova, apoi mandatar mitropolit și administrator al Diecezei Arad. A înființat și organizat Biblioteca Institutului. În zona Ardeii; Nermiș, familia nobiliară Boțco a dat literaturii române un poet, Isăia Boțco, <i>Florile Tinereții</i> (1884).
1838	69	Boțco Iacob (Ardeii), Russu Ioan (Comlăts)	
1839	46	Coctuba Ioan (Tărnova)	
1840	29	Fritea Demetriu (Săldăbagiu)	
1841	28	Papp Teodor (Giula), Popovici Arsenie (Arad), Secula Ioan (Șira)	
1842	33	Monția Ambrosie (Șicula), Raț Ioan (Oradea)	
1843	41	Beleş Ieroleu (Șimand), Boțco George (Ardeii), Peter George (nobil)	Preotul Ieroleu Beleş a fost protopop și episcop vicar la Oradea. A profăsat la Institutul teologic din Arad
1844	44	Babeș Vicherite (Hodon), Moțica Ilie (nobil)	V. Babeș a fost profesor preparandil, membru fondator al Academiei Române. Parlamentar distal la Budapesta, judecător la Înalta Curte de Casație. A întemeia ziarul <i>Albina</i> (1866, Viena), în care a publicat Mihai Eminescu. În manuscris, a lăsat <i>Isoria hșoricăscă</i> .
1845	43	Ciorogariu Samuil (Ocutu)	
1846	48	Jurma Ambrosie (Băta), Măngra Atanasie (Lazuri), Mezei Ioan (Oradea)	
1847	44	Goldiș Isăia (Mocirlu), Jude Ioan, presbiter (Potenari)	
1848	39	Boțco Iosif (Tăut), Popovici Teodor (Semlac), Roman Moise (Meziș)	
1848 - 1852		Perioadă blocată din pricina evenimentelor revoluționare pașoptiste	
1853	4		
1854	5	Popovici Svecozar, preot (Cenad); Zorlințan Vasilie, preot (Căpruța)	
1855	20	Micloși Petru, preot (Covășanț)	Familia Micloși din Covășanț a dat științei românești pe inginerul Cornel Micloși , care a modernizat transportul electric din Timișoara.

1856	6	Membru al Academiei Române. A fost cadru didactic universitar. A scris numeroase cărți, printre care <i>Elcitrificarea Banatului</i> (1937)
1857	14	Reș Mihail (Betti)
1858	20	Mitroș Maximilian (Covásán), Papp Alexandru (Oradea)
1859	36	Mera Atanasiu (Croana)
1860	11	
1861	22	Goldiș Ioan (Socodor)
1862	12	Muntean Zenobiu (Tăgădău)
1863	10	Magier Pavel (Vidra, Arad)
1864	36	
1865	34	Horvath Gheorghe, diacon (Highșel)
1866	43	
1867	33	Michiș Ioan (Răscușii), Pap Teodor (Beiuș - Urviș), Tempea Paul (Tonac)
1868	42	Pap Teodor (Urviș, Arad), Văfian Andrei (Obârșca)
1869	46	Rubnoveț Mihail (Băghicet), Gurban Constantin (Butem), Papp Ioan (Chișteag)
1870	32	Borlea Petru (Siria), Moniș Florian (Șicula)
1871	35	Papp Ignatie (Pocovelște, Bihor)
1872	21	Mangra Vichentie (Săldăbăgu - Săliște), Martenscu Crigier (Lipova)
1873	7	Bugaru Georgiu (Comlăuș)
1874	5	
1875	12	Ciuhandru Petru (Roșia)
1876	9	Mangra Romul (Săldăbăgu), Papp Ioan (Hidiș)
1877	26	Ciorogariu Romul (Peceta Română)
1878	22	Hansaș Voicu (Râșnov), Ilica Ilie (Vidra), Tuducescu Atanasiu (Câmpani de jos)
1879	25	Luminosu Solomon (Fădărnac), Mihuț Dimitrie (Șiclan), Săbo Alexandru (Fănațe)
1880	18	Bosco Maximilian (Șiad), Mișoș George (Băra)

1881	23	Hălăghean Ioan (Croana), Micu Emilian (Cuveșdia), Papp Aurel (Hăgășus)	Preotul E. Micu a fost un colecționar de documente despre Preparandia arădeană și Școala clericală. A fost un excelent bibliofil. Preot în Beiuș și Chișoda.
1882	13	Evuțian Ioan (Tebea), Hamseș Ioan (Râșnov)	Preotul A. Hamseș a fost arhimandrit al Mănăsimi Hodoș-Bodrog și director preparandial. Reorganizează Institutul pedagogico-teologic și-i conferă responsabilitate prin rigoare. Activitate publicistică și mai ales oratorică. Preotul Ioan Evuțianu din Tebea a fost tatăl profesorului preparandial și ministru districului Sabin Evuțian, o personalitate dinamică a învățămîntului bănețean din perioada interbelică.
1883	20	Trăileșcu Ioan (Sărcia Română)	Preotul Ioan Trăileșcu a fost doctor în studii teologice, obținute la Cernăuți, predă la Institutul teologic din Arad, apoi va fi protopresbiter de Chișineu.
1884	14		
1885	25	Dehelean Vasile (Ususău), Micleoși Ioan (Covăsăuț), Nestor Romil (Băta)	Preotul V. Dehelean aparține unei familii vechi de preoți. A posedat o imensă moșie, cultivând pomi și întreținând o amplă fermă de păsări și animale. Preotul R. Nestor a absolvit Facultatea Teologică din Cernăuți. A fost profesor la școala clericală din Arad și apoi preot la termițele din Seghedin și apoi preot-învățător în Cenad.
1886	26	Lazăr Cornel (Bedu), Maher Traian (Vidra), Petran Ioan (Mășea, Arad)	
1887	18	Văfian Traian (Hălăș)	Preotul T. Văfian (1864 - 1940) a fost profesor la Institutul Teologic din Arad și, ca Protopop al Aradului a reprezentat Episcopia la Adunarea națională de la Alba - Iulia. A elaborat manuale școlare ale conținut bisericesc.
1888	16	Mihaița Alexandru (Vașcău, Bihor)	Preotul Alex. Mihaița a urmat studiile la Facultatea de Filozofie din Budapesta, după care a predat la Preparandia din Arad.
1889	22	Hamseș Ioan (Tohamul Nou), Păcăpian Mihail (Comloș)	Preotul M. Păcăpian a fost paroh în Comloș, după care a ajuns profesor la Institutul clerical din Arad. A făcut publicistică și a elaborat volumul de <i>Practici</i> (1916).
1890	17	Papp Ioan (Pocovelște)	
1891	20	Givulescu Aurel (Iltcu), Micleuța Terentie (Râșculița)	
1892	28	Proca Gheorghe (Râșnov), Văfian Romil (Arad)	
1893	19	Iorgovici Iosif (Cuveșdia)	
1894	16	Monița Cornel (Șicula)	
1895	12	Cuhandu Gheorghe (Roșia)	G. Cuhandu , autorul lucrării <i>Românii din Câmpia Aradului</i> (1940), a fost dr. al Facultății de teologie din Cernăuți, profesor la Institutul P-T din Arad, senator și membru al Academiei române. A scris 60 de cărți cu tematică teologică.
1896	12		
1897	24	Danciu Ioan (Sărbăș), Lugoian Trifon (Nădlac), Botiș Teodor (Valea Neagră, Bihor), 1 particular	Preotul I. Lugoian a fost profesor la Seminar, ca absolvent al Conservatorului regesse din Leipzig. A elaborat trei volume de <i>Cântări bisericesti</i> (1907 - 1913) Preotul I. Danciu a slujit în Satu Mic, fiind apoi preot militar pe front. Teologul T. Botiș a fost o personalitate complexă și exemplară a vieții bisericesti și didactice din Arad. Director și Rector al Academiei teologice din Arad. A scris volumul de referință <i>Istoria Școlii Normale (Preparandiei) și Institutului Teologic Ortodox Român din Arad</i> (1922) și altele
1898	9		
1899	20	Bărbulescu Meșă (Moșnița), Cărpunșan Ioan (Răhan), Russu Ioan (Bărateanz), Mîhulin Virgil (Prtășești), 2 particulari	Preotul M. Bărbulescu a desfășurat activitate de învățător în Cheveresuș Mare, Preotul I. Russu a fost nepotul directorului preparandial Ioan Russu. A fost învățător și preot în Parța
1900	8	Lăzărescu Iuliu (Căprioara)	
1901	14	Leuciuța Simeon (Chișlața), Mîhulin Constantin (Govojdia), 1 particular	

1902	20	Agă Victor (Budini), 3 particule	Preotul Victor Agă din Chișoda a elborat o <i>Enchiridionie bisericască</i> și a fost ziarist bisericesc.
1903	20	Secula Sever (Baia de Criș), 2 particule;	Preotul Sever Secula a absolvit Facultatea de litere a Universității din București, fiind licențiat în filozofie și istorie. Va preda limba română la Institutul pedagogico-teologic din Arad, publicist și scriitor.
1904	11	1 particular	
1905	45	Jacob Lazăr (Pestes), Monița Iustin (Șicula), Boțș Ioan (Valenagăr), 16 particule	Preotul I. Lazăr a fost bursier diecezan la Facultatea de Teologie Ortodoxă din Cernăuți. Cu doctoratul luat, va reveni la Institutul din Arad ca profesor. A avut activitate publicistică și teologică.
1906	23	Papp Miron (Pecioveliste) 9 particule	
1907	25	Bodea Cornel Iuliu (Laz), Mager Traian Iuliu (Lazuri, Vidra), Mihailin Nicolae (Prăjești) 2 particule	Preotul C. Bodea a slujit în Dezna, renovând biserică și școala de aici. A refuzat cedarea clopotelor bisericii pentru tunuri. A fost tatăl Acad. Cornelia BODEA, care a donat biblioteca sa Universității Aurel Vlaicu din Arad. Preotul Traian Mager a fost învățător, apoi profesor preparandul la Arad. A scris monografia <i>Tinutul Hălmgugiu</i> (4 volume). (1937). Lavinia Betea îi aduce un elegant omagiu în <i>Prefața</i> la volumul actualizat, prin editare, în 2017.
1908	17	Monița Coriolan (Șicula), Sireă Nicolae (Măgurele), 5 particule	Nicolae Mihailin , preot paroh de Vinga, urmașii filozofia la Cluj și Budeștea, fiind apoi prof. de geografie și științele naturii la Preparandul din Arad. Întâlni director al proaspăt înființatului liceu "Moise Nicoară din Arad. Va fi, mai apoi, director al Școlii Normale din Onadea (1929).
1909	18	Rusu Lazăr (Ulvin), Dr. Sărbu Ioan (Rudăria), 6 particule	
1910	22	Ciorogarii Terențe (Lipova), 3 particule	
1911	27	6 particule	
1912	26	Chebeleu Ilie (Socodor), Ciuhandu Teodor (Roșia), Iojă Romul (Sălăjan), Molnar Ioan (Tăgădău), Papp Traian (Boșșăg); Roșu Ioan (Șimand), 6 particule	Preotul I. Chebeleu a păstorit în Șoimoș și s-a ocupat de educația copiilor în timpul războiului mondial. A desfășurat activitate publicistică.
1913	23	7 particule	
1914	26	Magrer Cornel (Sătu Rău), 5 particule	
1915	22	Marșeu Ioan (Socodor), Frațes Romul (Preșnar, Brașov) 5 particule	R. Frațes – profesor preparandul arădean și inspector școlar, Timișoara
1916	23	Clopoșel Ioan (Foiama Mărului), particule Turic T. O. Cănu (Târnova), 3 particule	Ioan Clopoșel – publicist important în perioada interbelică; Cănu Turicu a fost profesor la Liceul "Moise Nicoară din Arad, apoi a predat, ca titular, limba română și pedagogia la Institutul teologic din Arad, Studii universitare filologice la Budapesta
1917	34	Dr. Coța Gheorghe (Misea), Givulescu Traian (Ilieu), Goldiș Mihai (Mocrița), Mormăla Teodor (Șimandul Int), Vlad Emilian (Leauți, Arad), 1 particular	Preotul Emilian Vlad a fost profesor preparandul, predând istoria și geografia.
1918	20	Oancea Remus (București), Turic Oct. Tului (Oflaca)	
1919	12	Ciuhandu Aurelian (Roșia), Papp Pavel (Tăgădău)	R. Oancea a fost preot în Macea, renovând biserică și achiziționând două clădiri pentru parohie.
1920	6	Papp Ioan (Pecioveliste)	
1921	11	Ștefan Bogdan (Zărand), 1 particular	Preotul Ș. Bogdan a fost protopop la Hălmgugiu și profesor de religie în Arad
1922	8	2 particule	
100 ani	2112	absolvenți în primul centenar de existență	

Am selectat din lista absolvenților pe cei care au avut o activitate publică (profesori, teologi, ori pe cei ale căror nume ar putea fi corelate (Micloși, Monția, Magier, Micluța, Papp, Cărpinișan, Russu, Mihulin, Vățian etc.). Alți absolvenți au devenit profesori la Școala Clericală (Ieroteu Beleş, Teodor Botiș, Roman Ciorogariu, Gheorghe Ciuhandu, Constantin Gurban, Augustin Aron Hamsea, Lazăr Iacob, Vasile Mangra, Ioan Mezei, Romul Nestor, Andrei Alex. Papp, Mihai Păcățean, Ghenadie Popescu, Patrachie Popescul, Teodor Popovici, Dr. Gheorghe Proca, Miron Românul, Dr. Ioan Trăilescu, Caius Turicu, Petru Varga) ori Școala Pedagogică (Trifon Lugojan, Solomon Luminosu, Valeriu Magdu, Teodor Pap, dr. Ioan Petran, dr. Sever Secula). Mulți dintre absolvenți sunt fii de economi, de dascăli ori preoți, provenind din satele ținuturilor Arad, Bihor, Timiș, Torontal, Caraș-Severin, Hunedoara. Am regăsit autentice ”dinastii de preoți” cu multe generații de credință ortodoxă și cu un exemplar exercițiu parohial.

Aceste considerații constituie o motivație (și îndemn) pentru cercetare. În vederea aniversării a două secole de la înființarea Școlii Clericale din Arad, așteptăm ca multe noutăți să fie relevate de teologi și istorici. O monografie instituțională s-ar justifica, după cum multe personalități care au absolvit aici binemerită biografii, omagii, medalioane ori statui. Noi atât am dorit: să provocăm o emulație care să evidențieze rolul acestei instituții, alături de Preparandie, la întreținerea conștiinței naționale, a limbii române, precum și a credinței creștine ortodoxe în spațiul bănățean, crișean și zărandean.